

Bolvári-Takács Gábor

Gazdasági folyamatok a közművelődésben

Koncz Gábor új könyvéről

A magyar művelődésügy fogalomrendszerének változásai a 20. század második felében szorosan követték a politikai folyamatok alakulását. 1945 után rövid időre a 'szabadművelődés' megvalósítása tűnt járható útnak, de a fordulat évétől az etimológiai értelemben egyértelmű felső akaratot tükröző 'népművelés' kifejezés vált uralkodóvá. Az 1949-ben létrehozott Népművelési Minisztérium világossá tette a párt művelődéspolitikát szabályozó igényét, s a kifejezés máshol is teret nyert (Népművelési Intézet; a tanácsok népművelési osztályai és előadói; a felsőoktatás népművelés szakjai stb.). Az aczéli kultúrpolitika a 60-as évek végétől a megengedőbb 'közművelődés' kategóriát szorgalmazta, s az erről szóló 1974-es párhátározat, majd az 1976-os közművelődési törvény nyomán a 'népművelés' kifejezés visszaszorult. El azonban nem tűnt, mert a Kádár-rendszerben a kontinuitáshoz való ragaszkodás mindig erősebb volt a diszkontinuitásra törekvésnél. Így pl. az egyetemi, főiskolai szakok – a kompromisszumok szellemében – a 80-as évek végéig 'népművelés' néven működtek, miközben a kiadott oklevélben a 'közművelődési előadó' szakképesítés szerepelt.

A fogalomváltásnak azonban mélyebb összefüggései is voltak. A művelődés szemlélete kibillent a hagyományos „felhasználói” nézőpontból, a tanítóképző és tanárképző főiskolák közművelődési tanzékeinek 1976-os létrehozása révén pe-

dig vidéken is előtérbe kerültek a tudományos igényű kutatások. Ekkor indult meg az ágazat gazdasági összefüggéseinek feltárása és a nemzetközi összehasonlító vizsgálatok sora is.

Dr. Koncz Gábor *A közművelődés gazdasági kutatásának kezdetei Magyarországon 1974 és 1989 között* című monográfiájának tárgya éppen ezt a folyamatot elemzi, több szempontból is figyelemre méltó módon. Az eredetileg 2005-ben, a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának Kozma Tamás által vezetett Neveléstudományi Doktori Iskolájában – Éles Csaba témavezetésével – megvédett doktori értekezés közel három évtizedes kutatómunka összegzése, s ez feltétlenül tiszteletet érdemel, bár tudjuk, hogy a szerző e művét évekkel korábban is megírhatta volna. A téma ugyanis kifejezetten a személyéhez kötődik. A 70-es években – kutatócsoport tagjaként – ő volt a hazai művelődésgazdaságtani kutatások elindítója és névadója. Teljesítménye e tekintetben éppúgy meghatározó, mint ahogy pl. a művészetszociológiában Józsa Péteré, vagy a nonprofit kutatásokban Harsányi Lászlóé, Kuti Évává és Marschall Miklóisé. A szerző és a téma kapcsolatának további jellemzője az elmélet és gyakorlat egyisége. Az ún. cirkuláris mobilitás (tehát a tényleges kulturális intézményvezetői tevékenység és az oktatás-kutatás egymást periodikusan váltó összhangja) Koncz Gábor munkásságában közvetlenül kimu-

tatható. Mindez azt jelenti, hogy nem csupán kutatta és statisztikai módszerekkel elemezte vizsgált témája tárgyát, hanem tapasztalatait vezetőként a gyakorlatban is alkalmazta, ráadásul a költségvetési, a vállalati és a nonprofit szektorban egyaránt. Ezt kiegészítette egyetemi, főiskolai oktatói tevékenysége, amelynek révén gondolatrendszerét tesztelhette és a hallgatói visszajelzéseket beépíthette.

Ez a kutatási felfogás a hazai közgazdaságtudományban nem ismeretlen, sőt – szerencsére – kifejezetten gyakorlat. Számos szakember párhuzamosan vagy felváltva futott be gazdasági-politikai vezetői és oktatói-kutatói pályát. Elegendő e helyütt csupán Angyal Ádám, Bod Péter Ákos, Bokros Lajos, Chikán Attila, Kádár Béla, Kemenes Ernő, Rabár Ferenc, Surányi György, vagy néhány évtizedről korábban Csizmadia Ernő, Friss István, Hetényi István, Huszár István, Stark Antal nevét említeni.

Rátérve immár a kötetre, elsőként a mű beosztását vettük szemügyre. A szerző négy fejezetben tárgyalja témáját, de ez nem kronológiai sorrendet jelent. Az első (*Megközelítések és a fogalmak értelmezése*) a kutatási probléma körvonalazásával, a közművelődés gazdasági összefüggései iránti érdeklődés okainak bemutatásával, a hazai kulturális fogalmi viták kezdeteivel, a fejlődés kulturális dimenziójával s végül a fogalmak mai értelmezésével foglalkozik. A második fejezet (*A közművelődés gazdasági kutatásának elméleti dimenziói*) a témakör hazai és külföldi elméletét tárgyalja, benne a művelődés-gazdaságtan kialakulásával, a közgazdasági elméletek és a kulturális szféra viszonyával, a szakirodalom nyugati (polgári), kelet-európai és hazai megközelítéseivel. A harmadik fejezet (*Hazai makrogazdaságtani finanszírozási tendenciák és a mai szerkezet*) a művelődés magyarországi finanszírozási

technikáit elemzi, heterogén és heteronóm statisztikai adatbázis alapján, tisztázva a módszertani szempontokat, bemutatva a mai szisztémát, külön is vizsgálva a civil és nonprofit tényezőt a négyeszetoros (profitorientált, költségvetési, nonprofit, háztartás) gazdaságban. Végül a negyedik fejezet, *Művelődési otthonok: komplex elemzés 1945–1985–2003* címmel, a közművelődés problémaköre legjellemzőbb és legnagyobb hatású intézményhálózatának gazdasági összefüggéseit tárgyalja.

A kötet érdemi részét szintetizáló igényű összefoglalás és a kapcsolódó további kutatási feladatok fejezetenkénti felvázolása zárja. A függelékben 32 statisztikai táblázat, terjedelmes (húsz oldal) irodalomjegyzék, továbbá rövid magyar és angol nyelvű rezümé található. A kötet olvasása során megállapíthattuk, hogy a vonatkozó szakirodalom áttekintése példaértékű, ezt a bibliográfia mennyiségi értelemben is alátámasztja. A szerző 1974–2004 között megjelent 23 saját (közte több angol nyelvű) publikációja pedig a kutatási téma folyamatos és alapos ismeretéről tanúskodik.

A kötet tartalmi áttekintése után néhány olyan, tézisszerű megállapítást rögzítünk, amelyek különösen megragadták figyelmünket.

1. A retrospektív jellegű témaválasztás ellenére kimutatható, hogy a szerző több évtizedes gyakorlati tapasztalatai nem erodáltak, hanem éppen ellenkezőleg, érlelték a tudományos elemzés alaposságát.
2. A kötet pozitívuma, hogy a művelődésgazdaságtani folyamatok ábrázolását párhuzamosan tárgyalja a közművelődés elméleti megközelítésének és történeti fejlődésének változásaival. A módszer a gazdaságtörténeti és -politikai jellegű elemzéseknél régóta ismert, gondoljunk Berend T. Iván, Kornai János, Liska Tibor munkáira.
3. A folyamatos önreflexió érvényesíté-

se, azaz az „akkor és ott” szempont és megközelítés következetes végig vitele biztosítja, hogy a szerző ne a mai tudását visszavetítve mutassa be a korabeli kutatási szempontokat és eredményeket. Ezt egyébként jóval nehezebb megvalósítani, mintha csupán kritikailag feldolgozta volna saját és mások munkásságát – elhagyva az értelmező kortörténeti párhuzamokat.

4. A statisztikai elemzésekből levont következtetések közül egyrészt a Baumol–Bowen effektusra hívom fel a figyelmet: a szerzőpáros nemzetközi tapasztalatok alapján felállított tézise, amely szerint a kulturális ráfordítások növelése önmagában nem eredményezi a kulturális termelékenység növekedését, Koncz kutatásai szerint Magyarországon is érvényesült. A másik megállapítás a kulturális szektor ráfordításainak 25%-os állami és 75%-os nem-állami (lakosság, nonprofit) forrásmegoszlására vonatkozik. Ez a jelenség – amely ellentmond a szocialista állam mindenhatóságáról szóló elvnek – a 20. század második felében, kisebb-nagyobb

ingadozásokkal bár, de folyamatosan érvényesült.

A pozitív megállapítások mellett, a szerzőnek fel nem róhatóan, de negatív tényezőként kell értékelnünk a forrásokban rejlő meghatározottságot. Az elemzéshez felhasznált statisztikai adatsorok különböző időszakok termékei, így többször visszatérő probléma az összehasonlíthatóság hiánya. Ezt részben a felmérések tárgyát képező életviszonyok folyamatos változása, részben a felmérések időben eltérő módszertani szerkezete és kategóriarendszere okozza. Így egyes közművelődés-történeti fordulópontoknál megbicsaklik az elemzési folyamat, jelezve a statisztikai adatokra épülő elemzések korlátait.

A kötet forrásanyagát azonban – amint a bibliográfiából kiderül – messze nem csupán számok alkotják: összességében nagy ívű és tartalmas áttekintést kapunk a 20. század utolsó harmada közművelődés-gazdaságtani folyamatairól és egy új tudományág megszületésének körülményeiről.

(Dr. Koncz Gábor: A közművelődés gazdasági kutatásának kezdetei Magyarországon 1974 és 1989 között. Napkút Kiadó, Budapest, 2010.)

Wittig, Hermann (1845–1882), 1880; átm. 21 mm, kétoldalas, vert bronzérem